

Kitap İncelemesi/Book Review
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 140-144
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 140-144

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE MENTAL FİİLLER
(Erkan Hirik, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları,
Ankara, 2018, X+266 sayfa, ISBN: 978-975-456-148-7)

Selda SANDALYECİ*

Giriş

Türkçede fiil konusu tüm gramerlerde ele alınan temel kategorilerdendir. Gramer çalışmalarında fiillerin yapılarına, nesnelere durumları ya da hareketin oluşumuyla ilgilerine göre sınıflandırmalar yapılmış; onlarla ilgili anlamsal bir sınıflandırma yapıldığıdaysa sadece olumlu, olumsuz ve soru şekilleri ele alınmıştır. Genelde fiilin fiziksel hareketinin temel alındığı, zihinsel hareketliliğin göz ardı edildiği ve anlamsal yönden sınıflandırmanın da çok kısıtlı bir şekilde yapıldığı dikkati çekmektedir. Dolayısıyla mental fiiller önem arz eden ve önü açık bir konuyu teşkil etmektedir.

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: seldatabak@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5443-3245

Geliş Tarihi (Received): 31.03.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 19.06.2020

Son zamanlarda dilbilim çalışmalarında fiillerin sınıflandırılması ve “mental fiil” konularına ilgi artmış ve Türkçenin tarihî dönemlerindeki eserlerinden hareketle mental fiilleri tespit edilmeye başlanmıştır. Bu konuyla ilgili elimizde bulunan kaynaklar genel olarak önemli doktora tezleri ve makaleler boyutunda idi. Yazımızın oluşmasına kaynak olan “Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller” kitabı bu bakımdan alanında bir ilktir.

Kitabın “İçindekiler” kısmına bakıldığında toplam 7 ana başlık ve 58 alt başlıktan ibaret olduğu görülmektedir. Kitap, **Sunuş**, **Önsöz** ve **Kısaltmalar** ile başlamakta ve **Dil ve Düşünce** başlığında fiillerin zihin bağlantısını açıklamak üzere dil ile düşünce arasındaki bağdan bahsedilmektedir. Felsefe ve psikoloji alanında yapılan çalışmalar esas alınarak bilgiler verilmiş, dil ve düşünce arasında bir bağın olup olmadığı konusundaki tartışmalara değinilmiş ve ayrıntılı açıklama yoluna gidilmiştir.

Fiil ve Türleri başlığı altında kelime türü olarak fiilden bahsedilmiş, yerli ve yabancı araştırmacıların - Muharrem Ergin, Agop Dilaçar, Kaya Bilgegil, Tahsin Banguoğlu, Sema Barutçu Özönder, Zeynep Korkmaz, Leyla Karahan, Mirfatih Z. Zekiyev, Hatice Şirin User, Vendler, Biber vd. ve Levin gibi- fiil tanımlamaları ve sınıflandırmalarına yer verilmiş ve fiillerin çok yönlü olmasının sınıflandırmaların da farklılığına sebep olduğu belirtilmiştir.

Mental Fiiller, Kapsamı ve Türleri başlığı altında çeşitli alt başlıklar hâlinde önce “*Önemi nedeniyle fiiller, araştırmacılar tarafından çok farklı ölçütler kullanılarak sınıflandırılmış, bunun neticesinde de birbirinden farklı fiil türleri ortaya çıkmıştır. Mental fiiller de bu fiil sınıflandırma denemeleri neticesinde ortaya çıkan bir fiil türü olarak görülebilir. Sarı-Güder, Zekiyev, Biber vd., Arnazarov, Ercilasun, Şirin User, Yıldız gibi çalışmalarda görülen fiillerin genel olarak sınıflandırılması neticesinde algılamalakil/duygu/irade gibi farklı ancak düşünce etrafında birleşen fiillerin olması gerektiği düşünülmüştür.*” (Hirik 2019: 21)

denilerek mental fiillerin ortaya çıkış serüveni anlatılmış ve mental fiilin neyi ifade ettiği açıklanmıştır. Ardından bu konudaki literatür taranmış ve yapılan tüm çalışmalardaki mental fiil sınıflandırmaları listelenmiştir. Ardından Hirik, kendi mental fiil sınıflandırmasını sunmuş, taranan fiiller bu sınıflandırmalarda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Hirik mental fiilleri öncelikle 3 ana başlık altında *Girdi Basamağı Fiilleri*, *İşlem Basamağı Fiilleri* ve *Çıktı Basamağı Fiilleri* olarak ayırmıştır. Girdi basamağındaki fiilleri “Duyu Fiilleri” olarak ele almış ve Görme Duyu Fiilleri, İşitme Duyu Fiilleri, Tat Alma Duyu Fiilleri, Dokunma Duyu Fiilleri, Koku Alma Duyu Fiilleri olarak 5 alt başlıkta incelemiştir. İşlem basamağı fiillerini “Bilişsel Fiiller” olarak ele almıştır. Çıktı basamağı fiillerini ise “İfade Fiilleri” ve “Açıklama Fiilleri” olarak öncelikle iki başlık olarak ayırmış, İfade Fiillerini “Duygu Fiilleri” alt başlığında incelemiştir. Açıklama Fiillerini ise “Dilsel Açıklama Fiilleri” ve “Görsel Açıklama Fiilleri” olarak 2’ye ayırmıştır.

Sınıflandırmanın ardından mental fiilleri kültür ve bireysellik bağlamında ele alan araştırmacı mental fiilleri yapıları bakımından incelemiştir.

Mental Fiiller ve Anlam ana başlığı kapsamında *Mental Fiiller ve Kip/Kiplik*, *Mental Fiiller ve Anlam Değişmesi* alt başlıkları bulunmaktadır. Bu bölüm çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan özel bir bölümdür. Yapılan tezler ve makaleler incelendiğinde sadece mental fiillerin sınıflandırılması üzerinde durulduğu, fiillerin şeklen ve kip/kiplik düzeyinde incelenmediği görülmektedir. Hirik, bu bölümde “*Mental fiiller dilin birçok kategorisiyle bağlantılı bir yapıya sahiptir. Bu kategorilerden biri de kiplik olarak görülmektedir.*” (Hirik 2019: 82) diyerek Palmer’ın sınıflandırmasını esas aldığı *Önerme Kipliği* ve *Olay Kipliği* ana başlıkları altında şüphe, çıkarım, tahmin, kanıtsallık, aktarım, yükümlülük, izin, emir, gereklilik, hareket, yeterlilik, istek kipliği gibi çeşitli alt başlıklar ile mental fiilleri derinlemesine

incelemiştir. “*Mental fiiller içerdiği geniş anlam alanıyla, duygu durumlarıyla mental süreçte yaşanan her türlü bilgi değişimi ile doğrudan bağlantılı olduğu için kiplerle de sıkı bir ilişki içerisinde bulunmaktadır.*” (Hirik 2019: 84) ve “*Mental fiiller konuşurun duygu durumlarını gösteren leksikal işaretleyici olarak görev yapabildiğine göre anlam sahasında kiplik olarak görev yapabilmektedir.*” (Hirik 2019: 137) diyerek mental fiilleri, geniş bir işaretleyici yelpazesine sahip olan kipleri gösterenlerden biri yani bir “kiplik” olarak kabul etmiştir.

Mental fiillerin anlamsal değişimleri de bu ana başlık altında incelenmiştir. Burada anlam kapsamı bakımından anlam genişlemesi ve daralması, duygu değeri bakımından anlam iyileşmesi ve kötüleşmesi, diğer anlam ilişkileri açısından çokanlamlılık, metaforlaşma ve çok katmanlılık yönlerinde örnekler verilerek ayrıntılı incelemeler yapılmıştır.

Son Söz’ün ardında ve **Kaynaklar**’ın hemen öncesinde kitaba ayrı bir önem katan **Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller Sözlüğü** eklenmiştir.

Bu çalışma mental fiiller hakkında hem Türkçe kitap şeklinde ilk yayın olması bakımından hem de mental fiilleri anlamsal açıdan bu kadar ayrıntılı olarak incelemesi bakımından dikkat çekici ve önemlidir. Mental fiiller anlamsal bir fiil sınıflandırması olmasına rağmen anlambilimsel olarak bu kadar derin incelenmemiştir. Kitapta, anlam değişimleri (anlam genişlemesi, daralması, kötüleşmesi, iyileşmesi, metaforlaşma vb.) bakımından fiillerin durumları incelenmiş, bir fiilin birkaç mental basamağa dâhil olması konusu çok katmanlılık başlığıyla irdelenmiş, ilk defa da konuşurun duygu durumunu belirten kiplik bağlamında değerlendirilmiştir. Kitabın sonuna *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*’nde (2011) yer alan bütün fiillerin alt anlamlarıyla birlikte tek tek incelenmesi sonucunda elde edilmiş olan mental fiiller, durum ekli tamlayıcıları ile birlikte mental fiillerin hangi tür olduğunun gösterildiği bir tablo hâlinde eklenmiştir. Bu tablo kitabın değerini arttırmaktadır.

Bilindiği gibi fiiller hareketi adlandırdığı gibi düşünceyi de adlandırır. İnsanın en önemli özelliği olan düşünebilme yetisi bize birçok farklı duygu ve düşüncenin varlığını mental fiiller kanalıyla sunmaktadır. Bir ulusun dili, o ulusun düşünce sistemini de bizlere gösterir. Mental fiiller ise bu sunumun en önemli kanallarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle elimizdeki yayın mental fiiller üzerine çalışma yapacak araştırmacılara iyi bir kaynak teşkil edecek ve ufuk açıcı başlıkları sayesinde yol gösterici olacaktır.